

KICHIK MAKTAB YOSHIDAGI O‘QUVCHILARNING MAKTABGA MOSLASHISH MASALALARI

Haqqulov To‘ychiqul Berdiyevich

Samarqand viloyati, Urgut tumani,

№116-umumta’lim maktabi boshlang‘ich sinf o‘qituvchisi

+99899 343 24 57

Annotasiya: *Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarini maktabga moslashishini ta’minlashda pedagogik-psixologik faoliyatning maqsad va vazifalari, shakllari, usullari darajasida qurilishi kerakligi isbotlangan. Ketma-ket aloqalarni amalga oshirish usullaridan biri bolaning maktabgacha ta’limdan boshlang‘ich ta’limga o‘tishi uchun yetarli sharoitlarni ta’minlaydigan pedagogik-psixologik bilim va tajriba zarur.*

Tayanch so‘z va iboralar: *subektiv, obyektiv, kompetent, integrasiya, adaptasiya, ijtimoiy muhit, jamiyat, ta’lim tarbiya, mehnatsevar.*

Абстрактный: *Доказано, что педагогико-психологическая деятельность должна строиться на уровне целей и задач, форм и методов, обеспечивающих адаптацию младших школьников к школе. Одним из способов осуществления серийного общения является потребность в педагогико-психологических знаниях и опыте, что обеспечивает достаточные условия для перехода ребенка от дошкольного образования к начальному.*

Ключевые слова и фразы: *субъектный, объективный, компетентный, интеграция, адаптация, социальная среда, общество, воспитание, трудолюбие.*

Abstract: *It is proved pedagogical and psychological activity should be based on the level of goals and objectives, forms and methods that ensure the adaptation of younger students to school. One of the ways to implement serial communication is the need for pedagogical and psychological knowledge and experience, which provides sufficient conditions for the transition of the child from preschool to primary education.*

Key words and phrases: *subjective, objective, competent, integration, adaptation, social environment, society, upbringing, diligence.*

KIRISH

O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining Qarori Vazirlar mahkamasining “Bolalarni boshlang‘ich ta’limga majburiy bir yillik tayyorlash tizimini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida” 2020-yil 9-martdagi 132-son qaroriha o‘zgartirishlar va qo‘shimcha kiritish to‘g‘risida Respublikaning chekka hududlaridagi bolalarni maktabgacha ta’lim bilan qamrab olishni jadallashtirish, sog‘lom, faol, barkamol, ijtimoiy moslashtirilgan bolalarni tarbiyalash, kelgusida muvaffaqiyatli o‘quv faoliyati uchun shart-sharoitlarni shakllantirish va ularni boshlang‘ich ta’limga sifatli tayyorlash rejalari berib o‘tildi.[lex.uz] Boshlang‘ich sinf o‘quvchilariga psixologik yordam ko‘rsatish Boshlang‘ich maktab o‘quvchilari bilan muomala qilishda psixologik yordam zarur, tarbiyachilar va o‘qituvchilar

bolalar uchun xavfsiz va qo'llab-quvvatlovchi muhitni yaratishi kerak. Va albatta quyidagi usullardan foydalanish mumkin:

1. Faol tinglash. Faol tinglash ota-onalar, va o'qituvchilarga o'quvchilarning hissiy va psixologik muammolarini tushunishga yordam beradigan muhim mahoratdir. Faol tinglash ko'z bilan aloqa qilishni, diqqatni jalb qilishni va bolaning so'zlari haqida mulohaza yuritishni o'z ichiga oladi. O'qituvchi yoki tarbiyachi diqqatli va sezgir bo'lib, o'quvchiga o'z qiyinchiliklarini etkazish uchun xavfsiz joy yaratishi mumkin.

2. Rag'batlantirish va ijobiy mustahkamlash. Rag'batlantirish va ijobiy mustahkamlash boshlang'ich o'quvchilarning ishonchini mustahkamlashda uzoq yo'lni bosib o'tadi. O'qituvchilar, tarbiyachilar va ota-onalar bolalar akademik yoki ijtimoiy jihatdan yaxshi ishlashganda ijobiy fikrlarni taklif qilishlari kerak. Ushbu yondashuv o'quvchilarga ijobiyimidjni rivojlantirishga yordam beradi va o'z navbatida maktab muhitida o'zlarini qulay his qilishadi.

3. Ijtimoiy qo'llab-quvvatlash. Ijtimoiy qo'llab-quvvatlash boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun maktabga moslashishda juda muhimdir. Ota-onalar, tarbiyachilar va maktab xodimlari o'yin vaqti, sport va guruh faoliyati kabi ijtimoiy tadbirlarni rag'batlantirishlari kerak. Ushbu tadbirlar bolalarga do'stlik o'rnatishga, ijtimoiy ko'nikmalarni rivojlantirishga va o'zlariga bo'lgan ishonchni oshirishga yordam beradi.

4. Maslahat xizmatlari. Maslahat xizmatlari hissiy yoki psixologik qiyinchiliklarni boshdan kechirayotgan bolalar uchun ajoyib imkoniyat bo'lishi mumkin. Maslahat xizmatlari bolalar qo'rquv, umidsizlik va tashvishlarini ifoda etishlari mumkin bo'lgan maxfiy va qo'llabquvvatlovchi muhitni taklif etadi. Maslahatchilar bolalarga yengish strategiyasini ishlab chiqishda yordam berishlari va ularga his-tuyg'ularini boshqarish vositalarini taqdim etishlari mumkin.

5. Guruh terapiyasi. Guruh terapiyasi boshlang'ich sinf o'quvchilariga psixologik yordam ko'rsatishning yana bir samarali usuli hisoblanadi. Guruh terapiyasi mashg'ulotlari tashvish, bezorilik yoki stress kabi muayyan mavzularga qaratilishi mumkin. Bolalar o'z tajribalari bilan o'rtoqlashishlari va bir-birlaridan o'rganishlari mumkin. Bundan tashqari, ushbu mashg'ulotlar bolalarga ijtimoiy ko'nikmalarni rivojlantirishga va yangi do'stlik o'rnatishga yordam beradi. Boshlang'ich maktab o'quvchilarini maktabga moslashtirish-bu o'qituvchilar, ota-onalar va psixologlarning alohida e'tibor va g'amxo'rlikini talab qiladigan jarayon. Ushbu davr bola hayotidagi muhim bosqichdir, chunki ularning aksariyati birinchi marta kundalik mashg'ulotlar, yangi xulq-atvor qoidalari va yangi odamlar bilan muloqot qilish zarurati bilan duch kelmoqdalar. Boshlang'ich maktab o'quvchilarining maktabga moslashishini psixologik qo'llabquvvatlash bolaga moslashish jarayonida yuzaga keladigan hissiy va psixologik qiyinchiliklarni engishga yordam beradigan bir qator tadbirlarni o'z ichiga oladi.

Mana bu tadbirlarning ba'zilari:

Psixolog bilan individual suhbatlar. O'quv yilining boshida psixolog har bir boshlang'ich maktab o'quvchisi bilan individual suhbatlar o'tkazishi mumkin. Ushbu suhbatlar davomida psixolog bola qanday his-tuyg'ularni boshdan kechirayotganini, yangi vaziyatga qanday munosabatda bo'lishini va qanday qiyinchiliklarga duch kelishini aniqlay

oladi. Bunday suhbatlar natijasida psixolog bolaga kerakli maslahatlarni berishi va unga yangi maktabga moslashishiga yordam berishi mumkin. Ijtimoiy ko'nikmalarni rivojlantirish bo'yicha guruh darslari Boshlang'ich maktab o'quvchilari uchun sotsializatsiya va boshqa odamlar bilan muloqot qilish qobiliyati juda muhimdir. Bolaga ushbu ko'nikmalarni rivojlantirishga yordam berish uchun psixolog bolalar muloqot qilishni, bir-birlarini tinglashni va nizolarni hal qilishni o'rganadigan guruh mashg'ulotlarini o'tkazishi mumkin.

O'yin terapiyasi. O'yin terapiyasi-bu ijobiy psixologik ta'sirga erishish uchun o'yinlardan foydalanishga asoslangan psixoterapiya usuli. Bu usul bolalar uchun juda samarali bo'lishi mumkin, chunki o'yinlar ularga dam olishga, ijodkorlikni namoyon etishga va his-tuyg'ularini yaxshiroq tushunishga yordam beradi.

Ota-onalar uchun psixologik treninglar. Ota-onalar, shuningdek, boshlang'ich maktab o'quvchilarini maktabga moslashtirishda juda muhim rol o'ynaydi. Ularga o'z rolini tushunishga va farzandlarining ehtiyojlarini yaxshiroq tushunishga yordam berish uchun psixolog ota-onalar uchun psixologik treninglar o'tkazishi mumkin.

Qo'llab-quvvatlash va monitoring tizimi. Yosh o'quvchilarga moslashish jarayonida yordam beradigan qo'llab-quvvatlash va monitoring tizimini yaratish muhimdir. Ushbu tizim turli xil vositalar va usullarni o'z ichiga olishi mumkin, masalan, hissiy barqarorlik testlari va o'qituvchilar va psixologlarning fikr-mulohazalari. Umuman olganda, boshlang'ich maktab o'quvchilarining maktabga moslashishini psixologik qo'llab-quvvatlash Psixologik yordamning asosiy vazifasi bolaga yangi muhit va yangi talablar bilan bog'liq stressni engishga yordam berishdir. Psixolog bolaga tashvishlarni engishga, o'quv jarayoniga qiziqishga, o'qish uchun motivatsiyani rivojlantirishga yordam berishi kerak.

Psixologik qo'llab-quvvatlash individual va guruh mashg'ulotlari doirasida amalga oshirilishi mumkin. Shaxsiy mashg'ulotlar paytida psixolog bola bilan muloqot qiladi, uning muammolarini aniqlaydi va echimlarni topishga yordam beradi. Guruh mashg'ulotlari ijtimoiy ko'nikmalarni rivojlantirish va bolalar jamoasini mustahkamlashga qaratilgan. Psixologik yordamning muhim vazifalaridan biri bu ota-onalar bilan ishlashdir. Psixolog ota-onalarga bolani maktabga tayyorlashda yordam berishi, o'quv jarayonini tashkil etish bo'yicha tavsiyalar va moslashish davrida bola bilan o'zini tutish bo'yicha maslahatlar berishi kerak. Bolani maktabga psixologik qo'llab-quvvatlashning bir qismi sifatida psixolog bolaga tashvishlarni engishga va yangi muhitga moslashishga yordam beradigan turli xil usul va usullardan foydalanishi mumkin. Masalan, ijtimoiy ko'nikmalarni va o'z-o'zini hurmat qilishni rivojlantirishga yordam beradigan o'quv o'yinlarini o'tkazish mumkin. Boshlang'ich maktabga moslashish qiyin jarayon bo'lishi mumkin va o'quvchilarga yangi muhitga moslashishda psixologik yordam zarur. Ota-onalar, tarbiyachilar va o'qituvchilar bolalar uchun xavfsiz va qulay muhitni ta'minlash uchun birgalikda ishlashlari kerak. Faol tinglash, ijobiy mustahkamlash, ijtimoiy qo'llab-quvvatlash, maslahat xizmatlari va guruh terapiyasi psixologik yordam ko'rsatishning samarali usullaridir. Hissiy va psixologik yordam ko'rsatish orqali bolalar xavfsiz, qo'llab-quvvatlovchi muhitda o'sishi va rivojlanishi hamda akademik va shaxsiy hayotlarida muvaffaqiyat qozonishi mumkin.

Bugungi zamonning o'ziga xos xususiyati jamiyat va davlatning ijtimoiy sohani faol rivojlantirishga intilishi bo'lib, uning bir qismi insonning butun hayoti davomida uzluksiz

ta’lim olish imkoniyatini ta’minlaydigan har xil turdagi va shakldagi muassasalardagi ta’limdir. Maktab va maktabgacha ta’lim tizimining ikkita bog‘liq bo‘g‘inidir. Ta’limning eng muhim vazifasi va uning asosiy natijasi - bu maktabgacha va boshlang‘ich maktabda bolaning jismoniy, hissiy va intellektual rivojlanishi uchun umumiy qulay sharoit yaratadigan uzluksiz va uzviy ta’lim jarayoni bo‘lib hisoblanadi. Kompleks hal etishni taqozo etuvchi eng muhim vazifalardan biri bu o‘zaro uzviy yagona ta’lim jarayonini yaratishdan iborat.

“Moslashuv” atamasi ilmiy asarlarda 18-asrning ikkinchi yarmida qo‘llanila boshlandi. Uning ishlatilishi nemis fizigi X.Aubert nomi bilan bog‘liq.

Rus tilining izohli lug‘atida “Adaptasiya” atamasi tananing o‘zgaruvchan sharoitlarga moslashishi deb izohlanadi.

Pedagogik ensiklopediyada “Adaptasiya” atamasi (lot. adaptatio - moslashuv) - organizmning turli yashash sharoitlarga moslashishi. Adaptasiya ta’lim-tarbiya jarayonining barcha bosqichlarida xosil buladi. Inson rivojlanishi jarayonida vujudga kelgan moslashishlar yigindisi xayotiy vaziyatlarning maqsadga muvofiqligini ta’minlaydi. Shu bilan bir qatorda, adaptasiya o‘quvchilarning ta’lim-tarbiya jarayonida sodir bo‘ladigan moslashish jarayoni natijasi xisoblanadi.

Moslashuv shuningdek, aqliy, ijtimoiy-psixologik, shaxsiy subektiv va obyektiv ijtimoiy sharoitlar va omillarning o‘zaro ta’siri natijasida yuzaga keladigan ko‘p qirrali dinamik jarayon sifatida qaraladi.

ASOSIY QISM

J.Piajening fikricha, bolaning aqliy rivojlanishidagi asosiy jarayon bu moslashuvdir. Muallif moslashuv jarayonini akkomodasiya va assimilyasiya ko‘rinishlaridan iborat deb ta’kidlaydi.

J.Piaje akkomodasiyani yangi axborotlarni qabul qilish maqsadidagi aqliy faollik mexanizmining tuzilishi, assimilyasiyani esa tashqi voqeyeliklarni va ularning ma’nosini o‘zlashtirish, deb ko‘rsatadi. Bir so‘z bilan aytganda faol moslashuv jarayoni, birinchidan, bilim, malaka, ko‘nikmalar, kompetentlik va mahoratning o‘zlashtirilishi sanalsa, ikkinchidan, insonning psixik tuzilishini – kognitiv (sensor, perseptiv, mnemik va hokazo) va shaxsiy (motivasion, maqsadli, emosional va hokazo) jarayonlarini o‘zgarishi hamdir.

Psixologik moslashuv bolaning o‘rganishga haqiqiy tayyorgarligi bilan chambarchas bog‘liq. Aqliy rivojlanish darajasi yetarli bo‘lmagan, xotirasi yomon, ixtiyoriy diqqat, iroda va o‘rganish uchun zarur bo‘lgan boshqa sifatlarning rivojlanishi past bo‘lgan bola moslashish jarayonida katta qiyinchiliklarga duch kelishi shubhasiz. Qiyinchilik shundaki, ta’limning boshlanishi bolaning asosiy faoliyatini o‘zgartiradi, ammo yangi faoliyat turi - o‘quv faoliyati darhol paydo bo‘lmaydi. Maktabda o‘qitishni o‘rganish faoliyati bilan aniqlash mumkin emas.

O‘quv yilining boshida bilish, o‘qitish bilan bog‘liq motivlarni moslashtirishning dastlabki bosqichlarida shakllanmagan bo‘lib, bilish motivi va irodasi yetarli darajada rivojlanmagan, bolalarda asta-sekin o‘quv faoliyati jarayonida shakllangan boradi.

Bu haqida V.V.Davidov o‘quv faoliyatining ko‘p jihatlarini, jumladan, ijtimoiy, vosita va mexanizmlari bir xil jihatlariga ega ekanligini isbotladi.

Psixologiyada “birlamchi moslashuv” atamasi ishlatiladi. Bu o‘quv yilining taxminan birinchi yarmida davom etadigan davr. Bu davrda maktab o‘quvchilarini o‘qituvchi xodimlar, psixologlar va ota-onalarining asosiy ishi bolalarni maktabga iloji boricha tezroq ko‘niktirishga, ularning rivojlanishi va hayot faoliyati uchun muhim sifatida moslashishga e’tibor qaratishi lozim.

Muvaffaqiyatli moslashishning muhim ko‘rsatkichlaridan biri o‘quvchilarning o‘quv jarayonidan qoniqishidir. Maktab hayotida muvaffaqiyatli ishtirok etish belgilari, o‘quvchining pozitsiyasini egallash quyidagi ko‘rsatkichlardir: bola o‘qishni yaxshi ko‘radi, o‘qituvchisiga hurmat bilan munosabatda bo‘ladi, vazifalarni qiziqish bilan bajaradi, natijalarini ma’lum bir namunaga yaqinlashtirishga intiladi, o‘zi uchun talablarni kamaytirmaydi. Ikkinchisi, bolaning xulq-atvori va shaxs xususiyatlarining tegishli motivlari mavjudligini anglatadi, bu esa o‘qituvchi va o‘quvchilarning birgalikdagi faoliyati ta’lim sifatida ijobiy munosabatni yuzaga keltiradi.

Muvaffaqiyatli moslashuvning yana bir ko‘rsatkichi boshqa o‘quvchilar, birinchi navbatda o‘z sinflari bilan faol muloqotdir. Agar bolalar yangi do‘stlar va tanishlar ortirsa, maktabdan keyin uchrashsa, maktab ishlarini muhokama qilsa, taassurotlari bilan o‘rtoqlashsa yaxshi bo‘ladi.

Moslashuvning muvaffaqiyatini ta’minlovchi omillardan yana biri o‘qituvchining bolalar bilan buladigan psixologik munosabatlaridir. Psixologik moslashuvning bu jihati M.E.Zelenova tomonidan ko‘rib chiqilgan. V.A.Petrovskiy rahbarligida jamoa tomonidan taklif etilgan psixologik o‘zaro ta’sir tipologiyasiga asoslangan. Ijtimoiy ta’lim va tarbiya jarayonida mualliflar psixologik muloqotning ta’limiy-intizomiy va shaxsga yo‘naltirilgan modellarini ajratib ko‘rsatadilar.

Olti yoshdagi barcha bolalar ta’lim va tarbiyaning yangi sharoitlariga moslashishda qiyinchiliklarga duch keladilar. Ular psixologik jihatdan maktabda butunlay yangi hayot bilan bog‘liq noaniqlikning ta’siri tashvish va noqulaylik hissi paydo buladi. Ular jismonan zo‘riqishadi yangi dastur eski stereotiplarni buzadi. Bu qoidalarga rioya qilishni biladigan va kun tartibida yashaydigan yaxshi xulqli bola ham xatti-harakatni o‘zgartiradi. Ba’zi bolalarda yangi vaziyatga juda keskin munosabatda bulib qo‘zg‘aluvchanlik, asabiylashish rivojlanadi.

Olti yoshli bolaning irodasi hali yetarlicha rivojlanmagan. Shuning uchun u o‘qituvchi bergan vazifasini bajarish uchun ixtiyoriy harakatlar yordamida uzoq vaqt davomida diqqatini jamlay olmaydi. Shuning uchun bolada ruhiy charchoq kuzatiladi. Ruhiy charchash, bolani harakatchanlikdan mahrum qiluvchi maktab qoidalariga muvofiq jimgina o‘tirish, jismoniy charchashga olib keladi. Bola qancha yosh bo‘lsa, uning ish qobiliyati shuncha kam bo‘ladi, u shuncha tez charchaydi. Charchash injiqliklarga, xarakatlarning buzilishiga olib keladi.

Psixologik zo‘riqish bir yarim oydan ikki oygacha vaqtni oladi. Agar o‘qituvchi va tarbiyachi bolaga qoidalarini o‘rgatsa uning zo‘riqishi kamayadi. Ruhiy stressni olib tashlash ham bolaning jismoniy farovonligini barqarorlashtiradi.

Albatta, jismoniy va ruhiy zaif bolalar bor. Ular tezroq charchaydilar. Injiqliklari boshlanadi. Bunday bolalar tez-tez kasallanadi. Holsizlik arziyas sabab bilan yig‘lashadi, doimiy bezovtalanish namoyon bo‘ladi. Bunday bolalar o‘qituvchi va pedagogdan alohida e’tibor talab qiladi.

Bolalarni maktabga muvaffaqiyatli moslashtirish mezonlari yilning birinchi yarmida ish qobiliyatining ijobiy dinamikasi va uni yaxshilash, sog‘liqni saqlash ko‘rsatkichlarida salbiy o‘zgarishlarning yo‘qligi va dastur materiallarini yaxshi o‘zlashtirishi mumkin.

Yangi sharoitga qiyinchilik bilan ko‘nikadigan bolalarda moslashish jarayoni yil davomida kechishi mumkin, muvaffaqiyatli moslashish belgilari esa noto‘g‘ri belgilar bilan almashtiriladi. Maktabda va uyda o‘quv jarayonini mohirlik bilan tashkil etish bilan barcha qiyinchiliklarni oxir-oqibat bartaraf etish mumkin.

Xulosa qilib shuni aytish mumkin bola tasavvurida maktab hali aniq-tiniq shakllanmagan bo‘lsa-da, qo‘rquv tuyg‘usi vujudini qamrab oladi. Agar maktabga borishga qiziqishi bo‘lmasa, uning moslashuv davri yanada cho‘ziladi. Keyinchalik bolaning o‘zlashtirish darajasidan qoniqmagan ota-onaning orzu-umidlari xira tortib, maktabni, pedagoglarni ayblashga o‘tadi. Agar ota-ona bolani ilk yosh davridan jur‘atga, oldinda o‘zini nimalar kutayotganini mo‘ljallashga o‘rgatsa, unda qo‘rquv yoki norozilik hadeb yuzaga kelavermaydi. Uni maktabga tayyorlashda bu xislat birlamchi ahamiyat kasb etadi. Agar kichkintoy ta‘lim maskaniga qo‘rquv va hadik bilan emas, balki olam-olam quvonch bilan qadam bossa, uning o‘zlashtirish darajasi pedagogni ham, ota-onani ham ortiq darajada qiynamaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. O‘zbekiston Respublikasining Konstitusiyasi. - Toshkent: O‘zbekiston, 2023. - 82 b.
2. O‘zbekiston Respublikasining “Bola huquqlarining kafolatlari to‘g‘risida”gi Qonuni, 2008 yil.
3. Блейхер В.М., Крук И.В., Боков С.К Практическая психология. Ростов-на-Дону: «Феникс», 1996. - 448 с.
4. Психолого-педагогический словарь / Сост. Рапацевич Е.С. – Минск: «Соврем. слово», 2006. – 928 с
5. ПЕДАГОГИКА энциклопедия Масъул мухаррир Р. Сафарова 1ЖИЛД. «Узбекистон миллий энциклопедияси» Давлат илмий нашриёти Тошкент-2015. 33-34 б
6. Дикая, Л.Г. Психология адаптации и социальная среда: современные подходы, проблемы, перспективы / Л.Г. Дикая, А.Л. Журавлев. –М.: Владос-Пресс, 2007. С. 27–52.
7. Давыдов В.В. Ривожланиб борувчи таълим назарияси / В. В. Давидов. – М.,2009. – 544с.
8. Дубровина И.В. Психология. / И. В. Дубровина, Е.Е. Данилова, А.М. Прихожан - 3-нашр., стереотипное. - М.: изд. Академия, 2012. – 464 с.
9. Qodirov O.S. Yangi O‘zbekistonda tarbiyasi qiyin O‘smirlar bilan ishlashning O‘ziga xos xususiyatlari. // Ta‘limda istiqbolli izlanishlar. – 2024. № 4, Buxoro – 2024. Б. 20-22.
10. Qodirov O.S. Umumiy psixologiya // O‘quv qo‘llanma. - Samarqand, 2022.- 250 b.
11. Qodirov O.S., Xotamov Sh.N. Ijtimoiy psixologiya //Darslik. - Samarqand, 2023.-346 b.

12. D.Tashpulatova “Boshlang‘ich a‘limda klister yondashuv asosida o‘quv fanlarini integratsion o‘qitish mexanizmlarini takomillashtirish”
13. R.A.Mavlonova, N.h.Rahmonqulova “Boshlang‘ich ta‘limning integratsiyalashgan pedagogikasi”
14. O‘rinova “Boshlang‘ich ta‘lim samaradorligini oshirishda ilg‘or texnologiyalardan foydalanish”